

Academia Română, Filiala Cluj-Napoca
Institutul de Istorie "George Barițiu" Cluj-Napoca

Mediul de cultură și problemele de mentalitate ale populației
de credință ortodoxă din Transilvania
1848 - 1918

Rezumat Teză de doctorat

Coordonator:

Acad. Dr. Camil Mureșanu

Doctorand:

Lucian Petru Mureșan

Cluj-Napoca

2013

Cuprins

Introducere	pg. 4
Scopul și obiectivele tezei	pg. 6
Cuvinte cheie	pg. 8
Motto	pg. 9
I. Mediul Cultural. Forme și Dezvoltare	pg. 10
II. Mentalități. Formare și Dezvoltare	pg. 39
III. Mecanisme de formare a elitelor	pg. 59
3.1. Formarea laică	pg. 59
3.2. Formarea ecleziastică	pg. 79
IV. Mecanisme de selecție a elitelor	pg. 92
V. Elita mediului rural și a comunității române ortodoxe	pg. 100
VI. Elita structurată pe:	pg.104
. Statutul moral-cultural și politic	
. Statutul social și profesional	
VII. Conștiința națională – în mediul rural	pg. 112
VIII. Ortodoxie și sentimentul național în rândul elitei	pg. 156
IX. Concluzii	pg. 169
X. Anexe	pg. 178
XI. Bibliografia selectivă	pg. 278

Introducere

Această lucrare își propune să analizeze modul în care a fost posibilă formarea elitei comunității transilvănene de confesiune ortodoxă pornind de la bază, de la satul românesc, privit ca sursă de emanare a valorii psihomentale, care îl identifică pe românul care a trăit și s-a format în arealul transilvănean și terminând cu cel educat în instituții școlare de diferite nivele.

De asemenea, din perspectivă teoretică, lucrarea își propune evidențierea aportului adus de confesiunea ortodoxă în structurarea și formarea elitei, care este privită prin prisma unei ipostaze rurale, unde termenul de elită se poate suprapune peste persoane formatoare spiritual prin trăirea lor a unei idei, sau valori cu largă răspândire în cadrul comunității sau a unor persoane creatoare de valoare concretă sau nu, din punct de vedere material. O altă perspectivă este cea clasică a elitei culturale formată în cadrul mediului academic și care se impune prin personalitate, cunoaștere și care este aptă în a-și creiona un destin propriu, dar care, concomitent, motivează și conașionali.

Relevanța problemelor discutate în lucrare poate fi identificată în relația privind raportul dintre mediul de cultură – mentalități/mecanismele de formare – selecție a elitei comunității de confesiune ortodoxă și rolul jucat de aceasta în definirea conștiinței de sine – ca persoană – și ca identitate națională.

Vom avea astfel întrebări legate de mediu, mentalitate, raport social și rolul acestor factori în creionare și selecția elitei.

- Care a fost rolul elitelor social-politice în transformările mentalității?
- Care a fost natura aportului adus de valoarea religioasă în realizarea și formarea elitei transilvănene naționale?
- Ce rol au avut factorii de marginalizare și agresivitate și apoi de maghiarizare în acest proces?
- Rolul tradiției, a riturilor creștine și precreștine, obiceiuri generale și specifice unor zone în construcția comunități și reperelor valorice?
- Rolul jucat de elita formată în cadrul acestui context.
- Conservarea specificității românilor ortodocși în cadrul acestor comunități.

Studierea semnificațiilor, a unor astfel de aspecte esențiale, care au marcat profund dezvoltarea românilor transilvăneni, este un proces de redescoperire și asumare a trecutului

dorindu-se astfel o recalibrare valorică a trăitorului din prezent. În acest sens, lucrarea se dorește a fi bazată pe o reconstrucție și analiză a modului de reflectare a sinelui național, în pofida unor stări de angoasă, agresivitate sau dezamăgire, care au însoțit o bună parte din istoria noastră și care în loc a ne izola sau a ne plafona istoric, au contribuit la o întărire a conștiinței de sine și/sau națională.

Scopul și obiectivele tezei

Pentru realizarea scopului propus și pentru validarea ipotezelor enunțate, următoarele obiective structurează demersul tezei:

1. prezentarea mediului cultural și al mentalității, al modului de formare al acestora în cadrul comunității românilor transilvăneni;
2. formare și dezvoltare a mentalității;
3. mecanisme de formare a elitelor;
4. mecanisme de selecție a elitelor;
5. elita mediului rural și mentalități române ortodoxe;
6. elita structurată pe statutul moral – cultural și politic și pe statutul social și profesional;
7. conștiința națională – manifestată în mediul rural;
8. ortodoxie și sentimentul național în rândul elitei;
9. care a fost beneficiul adus de elită comunități ortodoxe române;
10. care a fost rolul elitei.

Anexele s-a dorit a constitui, ilustra, fundamenta ipotezele de lucru. Prin intermediul colindelor, privite ca expresie a religiozității, a artei populare – înțelegându-se că totalitatea manifestărilor spirituale tehnice culturale are și elemente precreștine – obiceiuri moduri de Ființare a persoanei/comunități, au determinat ca rezultat o categorie a elitei populare – care formează tezaurul național românesc, respectiv fondul valoric, care privit axiologic a determinat, a coagulat comunitatea românească.

Noutatea științifică a rezultatelor cercetării

Prezenta lucrare abordează fondul arhetipal și cultural, în paralel cu formarea culturală în instituțiile clasice a comunității românești. Noutatea științifică a lucrării, este determinată de următoarele aspecte: abordarea teoretică, subiectul tratat, modul de abordare a celor doi piloni formatori ai comunității rurale românești, cultura populară laică și religioasă, formarea educațională școlară. Lucrarea are ca suport teoretico-metodologic și lucrări publicate în țară, dar și în afara țării, prezentate în bibliografie.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării

Această lucrare redă din cadrul unei altfel de perspective raportul dintre societate–persoană, istoria mentalității/culturii populare românești – și a elitelor formate, determinate de mediul educațional academic, elite care au fost reale prototipuri pentru generațiile următoare. Dincolo de conceptul de mentalitate, arhetip spiritual și formativ al persoanei, respectiv al societății, s-a pus accentul pe definirea rolului avut de etosul, a felului de a fi al românului transilvănean, în contextul raporturilor interumane, interreligioase sau spirituale, precum și în termeni economici, sociali și politici.

În urma studierii subiectului expus în teză, am dorit să redăm unele modalități de concepere a cadrului spiritual/rațional la care se raporta comunitatea, elita aparținând sec. al XIX-lea și început de sec. XX. În primul rând am dorit astfel o redefinire a actului ”*cultural*”, spiritual în contemporanietate, când scara valorii este depreciată, iar elita este considerată a fi formată din persoane apte doar de producere a senzaționalului difuzat de mass-media pe de o parte, sau de persoane rapace politic, financiar al căror criteriu cultural sau spiritual se rezumă la materialitatea concretă, imediată. Discrepanța dintre valoarea formatoare întruchipată de elita comunității mediului academic, sau rural, din perioada supusă atenției și așa-numita „*elită*” de azi este reliefată și de diferența existentă între felul de-a fi, de-a relaționa, de-a gândi pentru sine și comunitate, evidentă pentru perioada supusă studiului și raportată la mediul social de azi.

Evidențierea realelor elite, care într-o perioadă vădit nefavorabilă comunității românești au știut și au putut ridica nivelul orizontului aspirațional al românilor, însoțită de o raportare la actele întreprinse de aceștia pentru edificarea culturală socială a comunității românești, este modul prin care putem evita o alienare a societății românești de azi.

Cuvinte cheie

Elite, Biserica ortodoxă din Transilvania, Națiune(a) română, Politicieni români transilvăneni, Selecție a elitelor de confesiune ortodoxă, Formare a elitelor de confesiune ortodoxă, Ortodoxie și românism în Transilvania, Mișcare națională, luptă națională, Mentalitate și mentalități, Învățământ confesional ortodox, Diocezele ortodoxe de Arad, Sibiu, Caransebeș, între 1848-1918.

Rezumat

Situațiile istorice au fost, în genere pentru transilvăneni, fundalul revelator pentru apariția unui lider, aceste stări au condus spre aceștia descoperindu-i ca oamenii potriviți la locul și ceasul potrivit, providența a avut un rol hotărâtor în desemnarea și conturarea liderului sau a liderilor.

Principalul factor al transformării românilor din Transilvania l-a constituit educația – în această privință este incontestabil aportul adus de Biserica Unită, prin Școala Ardeleană, fără însă a nega sau minimaliza alți cărturari ortodocși care au efectuat traduceri, scriere, compilații, tipărituri ale diferitelor lucrări teologice sau ale romanelor *de salon* ale vremii care, însă, la vremea respectivă nu au putut impune decisiv o anumită direcție. Scrisul, ca act de cultură, a transformat frica în consens și a fost uzitat ca un real instrument de către liderii marcanți, pornind de la episcopul unit Inochentie Micu-Klein la Andrei Șaguna și George Barițiu. Scrisul ca expresie culturală, îngemănată cu puterea financiară, utilizată într-un mod spiritual, precum a fost utilizată de marele mecena, Emanoil Gojdu, dar și de către restul fundațiilor, a făcut posibilă ridicarea unor lideri marcanți ai comunității românești în fiecare generație educată academic, lideri formatori pentru generațiile care-i succedau, generații care au făcut posibilă Marea Unire din 1 Decembrie 1918.

Procesul de formare și selectare a elitei comunității românești de confesiune greco-răsăritean sau ortodoxe a fost inițiat în mediul rural. Acest mediu a constituit predominant locul de ființare al etosului românesc, orașele fiind zone foarte greu de penetrat, inițial a determinat ca acest proces să cunoască o anumită formă tradițională. Această modalitate de formare și selectare a elitei comunității ortodoxe transilvănene a ținut cont de modurile de relaționare existente în mediul rural românesc ceea ce a implicat Biserica ca autoritate și sursă de valori, în menținerea tradițiilor și legilor românești sau legea pământului; așa numitul *drept valah*.

Biserica a constituit o formă care a impus stratificarea spirituală, dar și socială în comunitate prin impunerea unor membrii, precum binefăcătorii bisericii, dascăli, epitropi, dar și prin însăși modul de așezare spațială în Biserică: de regulă, bărbații în fața Sfântului Altar, iar femeile în spatele bisericii, credincioșii așezați mai aproape de Sfântul Altar erau de regulă cei mai înstăriți, cei care aveau și strane – sau jilțuri – care se moșteneau în familie, efectuau donații în Biserică sau ofereau Paștile. Acest prilej de-a da, de-a oferi Paștile era

rezervat de regulă familiilor înstărite, apte financiar în a cumpăra cele necesare cu prilejul sărbătorilor Pascale.

Tradițiile locale, aici includem atât forma artistică de manifestare - joc, muzică, poezie, teatru popular, meșteșuguri precum olăritul, sculpturi, dar și obiceiurile legate de plugărit, prin care se desemna cel mai gospodar om din sat, sau tradiții legate de naștere, căsătorie etc. includeau norme care contribuiau la evidențierea unor elite *de tip cultural popular* ale căror păreri exprimate public erau acceptate în comunitate chiar și atunci când această exprimare nu era de strictă *specialitate*.

Acești doi factorii: Biserica și tradiția au constituit elementele formative cu greutate ale orizontului românului transilvănean până la mijlocul sec al XIX-lea când episcopul Andrei Șaguna, împreună cu colaboratorii săi, au trasat un drum pentru națiunea ardeleană, menit să aducă românilor, nu doar recunoașterea și drepturi legale, cât transformarea și recuperarea comunității românești ortodoxe care se aflau mult în urma celorlalte națiuni din Transilvania.

Momentul Andrei Șaguna reprezintă etapa de debut pentru comunitatea ortodoxă în ceea ce privește impunerea și ridicarea statutului educațional. Este un moment care corespunde cu rolul și importanța Școlii Ardelene atât pentru românii greco-catolici dar și pentru cei ortodocși. Școlile, bursele oferite pentru studii în mari centre universitare din Apusul Europei, lupta pentru buna pregătire a elevilor din școlile confesionale ortodoxe prezente și în cele mai mici parohii, la care se adaugă mecenatul unor mari personalități precum Emanoil Gojdu, familia Mocioni, au făcut posibilă ca perioada anilor 1850-1918 să fie o sursă de generare și apariție a marilor personalități care au contribuit nu doar la Marea Unire din 1 Decembrie 1918, dar au făcut posibilă apariția *generației de aur* a culturii românești de dinaintea Primului Război Mondial, dar și a celei din perioada interbelică. Această pleiadă de mari oameni din varii domenii: de la medicină, Victor Babeș, la matematică, Traian Lalescu, de la cultură, la inginerie etc. a antrenat generație după generație o serie de elite care au deschis calea unor alte elite, totul sfârșindu-se însă sub comunism care a constituit, prin anihilarea elitelor și impunerea luptei de clasă ca factor de progres al societății, cel mai mare regres spiritual al românilor din toate provinciile românești.

Dacă la începutul perioadei studiate, elitele se evidențiază prin aportul pe care îl aduc în cadrul mișcării naționale, către sfârșitul perioadei la care facem referință, elita, elitele au constituit modele care au contribuit la apariția unei mândri naționale românești,

datorate unor excepționale persoane care s-au făcut remarcate în aria lor de competență și pe plan internațional.

Ca atare, avem lideri care proiectează linii politice de urmat, sau care contribuie la stimularea conștientizării de către întreaga comunitate românească a momentului propice coagulării mișcării naționale, declanșează acțiuni sau efectiv luptă pentru dreptul de-a fi român în Transilvania. După anul 1867, transferul luptei naționale este complet pe teritoriul determinat de politică, drept, cultură, profesii, și avem acum de-a face cu apariția mai multor modele pe paliere diversificate care demonstrează, astfel că românul este apt atât de profesionalism cultural-politic, dar și social. Pleiada de reușite profesionale contribuie la dobândirea încrederii în propriile puteri, aptitudini care fac ca comunitatea română să înceteze – în pofida constrângerilor la fel de severe aplicate de statul Austro-Ungar – să se victimizeze sau să accepte statutul de perpetuă victimă, având prin modele precum Victor Babeș, pe plan medical, Nicolae Teclu, în chimie, Aurel Vlaicu sau Traian Vuia, pe plan aeronautic, lideri de vârf în domeniul lor profesional inclusiv pe plan internațional.

Totodată încep a se impune și categorii socio-profesionale care includ funcționari bancari, avocați, medici etc., care au constituit modele de urmat, dar au oferit și certitudinea că se poate reuși în domenii care au fost ”tabu” românilor, întărindu-se astfel viziunea că acum și românii pot și trebuie a reuși în ceea ce își propun.

Din acest moment, românii transilvăneni își construiesc zilnic printr-un efort asumat și susținut, o imagine și o demnitate demnă de propria lor istorie pe care o cunosc și consideră că îi reprezintă și îi definesc în rândul celelalte națiuni din Transilvania și Imperiu, formată din muncă și ambiție.

Rolul elitelor transilvănene în creionarea și actualizarea orizontului aspirațional a fost covârșitor, deoarece în calitate de formatori și apoi de modele au suplinat inexistența diferitelor instituții abilitate în apărarea membrilor unei societății, precum Parlament ca și percepere și reprezentare a fost considerat ca fiind constituit, în cadrul Adunării Bisericești existente în Mitropolia Ortodoxă din Sibiu – Parlamentul din Budapesta constituind mai curând un for de afirmare a existenței și prezenței românilor transilvăneni și bănățeni.

Prezența unor reprezentanți ai românilor de peste Carpați, în cadrul ilustrului for cultural, respectiv Academia Română, a contribuit la înfăptuirea unirii culturale premergătoare celei politice, a pregătit terenul pentru dezvoltarea fără precedent a vieții culturale de mare amploare care va cuprinde România după Marea Unire din 1 Decembrie 1918.

Este de asemenea de reamintit rolul determinant din punct de vedere politic, social, cultural, jucat de români transilvăneni în România interbelică rol fundamentat pe convingerea că sunt români care au un rol definitoriu în viața publică românească. Exemplificarea fără a epuiza lista, include pe Octavian Goga, Lucian Blaga, Petru Groza, Liviu Rebreanu, Ioan Slavici.